

УДК 338.73:332.1

DOI <https://doi.org/10.51989/NUL.2024.4.20>

РОЗВИТОК ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ БАНКІВСЬКОГО КРЕДИТУВАННЯ ЗА ЧАСІВ НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНИ

Йосипенко Максим Сергійович,

аспірант

Інституту правотворчості та науково-правових експертиз
Національної академії наук України

У статті досліджується розвиток правового регулювання банківського кредитування в Україні за часів незалежності. Розглянуто ключові етапи та нормативні акти, що вплинули на становлення та еволюцію кредитного ринку. Описано перехід від фрагментарного законодавства 1990-х років до впровадження сучасних стандартів управління ризиками, захисту прав споживачів та цифровізації банківських послуг. Значна увага приділена реформам під час економічних криз та воєнних дій, що стимулювали оновлення законодавства та посилення регуляторних функцій Національного банку України. Наведена таблиця з основними подіями і законами, що формували правову базу кредитування. Відображено роль цифровізації банківських послуг, яка сприяє розширенню доступу до кредитування та спрощенню процедур, зокрема, в умовах віддалених регіонів. Окремо розглянуто розвиток споживчого кредитування, яке набуло особливої актуальності з огляду на його вплив на економічний розвиток і підвищення доступності фінансових ресурсів для населення. У статті визначено основні етапи розвитку правового регулювання банківського кредитування в Україні, проведено аналіз його ефективності та виявлено проблемні аспекти, що потребують удосконалення. Для досягнення цієї мети розглянуто нормативно-правову базу, яка регулює банківське кредитування, досліджено динаміку змін законодавства та проаналізовано наслідки цих змін для кредитної системи України. Досліджено зміни банківського кредитування в Україні з 1991 року, що пов'язано як із внутрішніми соціально-економічними трансформаціями, так і з міжнародним досвідом та інтеграційними процесами. У роботі підкреслено важливість прозорого і стабільного правового регулювання, що сприяє довірі до банківської системи та забезпечує ефективне функціонування фінансового сектору України в умовах постійних викликів.

Ключові слова: правове регулювання, банківське кредитування, Україна, нормативно-правова база, Національний банк України, кредитні ризики, споживче кредитування, цифрові технології, фінансова криза, реформи, управління непрацюючими кредитами, економічні виклики, законодавчі акти, фінансовий сектор.

Yosypenko Maksym. Development of legal regulation of bank lending in the time of independent Ukraine

The article examines the development of legal regulation of bank lending in Ukraine since independence. The key stages and regulations that have influenced the formation and evolution of the credit market are considered. The author describes the transition from the fragmented legislation of the 1990s to the introduction of modern standards of risk management, consumer protection and digitalization of banking services. Considerable attention is paid to the reforms during the economic crises and military actions that stimulated the updating of legislation and strengthening of the regulatory functions of the National Bank of Ukraine. The table below shows the main events and laws that shaped the legal framework for lending. The role of digitalization of banking services, which contributes to expanding access to credit and simplifying procedures, in particular in remote regions, is reflected. The development of consumer lending, which has gained particular relevance in view of its impact on economic development and increased availability of financial resources for the population, is also considered separately. The article identifies the main stages of development of legal regulation of bank lending in Ukraine, analyzes

its effectiveness and identifies problematic aspects which require improvement. To achieve this goal, the author examines the legal framework governing bank lending, studies the dynamics of legislative changes, and analyzes the consequences of these changes for the credit system of Ukraine. The changes in bank lending in Ukraine since 1991 are studied, which are related to both domestic socio-economic transformations and international experience and integration processes. The paper emphasizes the importance of transparent and stable legal regulation, which promotes confidence in the banking system and ensures the effective functioning of the financial sector of Ukraine in the face of constant challenges.

Key words: legal regulation, bank lending, Ukraine, regulatory framework, National Bank of Ukraine, credit risks, consumer lending, digital technologies, financial crisis, reforms, NPL management, economic challenges, legislation, financial sector.

Актуальність дослідження полягає в необхідності аналізу еволюції правового регулювання банківського кредитування в Україні з часу здобуття незалежності. Банківська система є ключовим елементом економіки будь-якої держави, адже вона забезпечує ефективне функціонування фінансових потоків та сприяє економічному зростанню. Від правильного регулювання кредитних відносин залежить стабільність банківської системи, фінансова безпека держави та соціальний добробут населення. В Україні банківське кредитування зазнало значних змін з 1991 року, що пов'язано як із внутрішніми соціально-економічними трансформаціями, так і з міжнародним досвідом та інтеграційними процесами.

Проблема формування та ефективного функціонування банківського регулювання та нагляду в Україні широко досліджується багатьма вітчизняними вченими, серед яких О. Васюренко, В. Ващенко, В. Грушко, О. Дзюблюк, І. Д'яконова, В. Міщенко, Л. Конопатська, Г. Табачук, О. Хаб'юк, О. Чуб, Н. Швець, І. Школьник та ін. Згідно зі ст. 1 Закону України «Про Національний банк України» [1], банківське регулювання є однією з функцій НБУ, що полягає у створенні системи норм, які регулюють діяльність банків та визначають загальні принципи банківської діяльності, порядок здійснення банківського нагляду і відповідальність за порушення банківського законодавства.

В. Грушко, О. Любунь і К. Раєвський визначають банківське регулювання як систему заходів, за допомогою яких центральний банк забезпечує стабільне, безпечне функціонування банків та запобігає дестабілізуючим процесам у банківському секторі [2, с. 208–209].

В.І. Міщенко, А.П. Яценюк, В.В. Коваленко, О.Г. Коренева розглядають банків-

ське регулювання як одну з форм державного управління, що становить систему заходів, за допомогою яких держава через центральний банк забезпечує стабільне та безпечне функціонування банків, а також попереджає дестабілізуючі процеси в банківському секторі [3, с. 401–403].

О. Хаб'юк вважає, що під банківським регулюванням слід розуміти формування та застосування державою заходів впливу на банківську сферу для досягнення державних цілей [4, с. 25].

Метою цієї публікації є визначення основних етапів розвитку правового регулювання банківського кредитування в Україні, аналіз його ефективності та виявлення проблемних аспектів, що потребують удосконалення. Для досягнення цієї мети передбачається розглянути нормативно-правову базу, яка регулює банківське кредитування, вивчити динаміку змін законодавства та проаналізувати наслідки цих змін для кредитної системи України.

Розвиток правового регулювання банківського кредитування за часів незалежної України є важливим аспектом становлення національної економіки та фінансової системи. Починаючи з 1991 року, після проголошення незалежності, Україна зіткнулася з необхідністю формування власної банківської системи та створення нормативно-правової бази для регулювання кредитних відносин. Першочерговим завданням було розроблення законодавства, яке б забезпечувало стабільність функціонування банківської системи, гарантувало захист прав кредиторів і позичальників, а також сприяло економічному зростанню. Важливі реформи відбулися під час фінансових криз, а також у період військових конфліктів, що створювало нові виклики для фінансової стабільності країни (табл. 1). Останніми роками цифровізація банків-

ських послуг стала важливою частиною правового регулювання, що відкриває нові можливості для кредитування (табл. 1).

Важливим залишається забезпечення прозорості та довіри до банків, що сприяє розвитку кредитного ринку і загальному економічному зростанню країни.

На початковому етапі правове регулювання банківського кредитування було фрагментарним, оскільки правова система України перебувала у стані становлення, а економічні процеси були нестабільними. Перші закони, що регулювали банківську діяльність, були спрямовані на закріплення основних принципів функціонування банків і кредитних організацій.

Одним із ключових нормативних актів стала Постанова Верховної Ради України від 20 березня 1991 року «Про банки і банківську діяльність», яка започаткувала формування правової основи для банківського сектору. У 1993 році було ухвалено Закон України «Про Національний банк України», який встановив правила регулювання діяльності центрального банку країни, визначив його роль у кредитно-грошовій політиці та забезпеченні ста-

більності національної валюти. Цей закон також надав НБУ повноваження регулювати діяльність комерційних банків, встановлювати вимоги до їхнього капіталу та управління ризиками.

Протягом 1990-х років українське законодавство поступово розвивалося, що сприяло покращенню регулювання банківського кредитування. У цей період активно впроваджувалися механізми ліцензування банків, розроблялися нормативні акти щодо кредитних відносин, а також вводилися перші стандарти кредитного ризику та управління банківськими активами. Значний вплив на розвиток кредитного регулювання мало прийняття у 2003 році Цивільного кодексу України, який детально регламентував правовідносини у сфері кредитування, встановив модель кредитного договору, визначив права та обов'язки сторін.

Важливим етапом розвитку правового регулювання банківського кредитування стала фінансова криза 2008-2009 років. Під час кризи Україна стикнулася з масовими невиконаннями кредитних зобов'язань, що підштовхнуло до перегляду законо-

Таблиця I

Хронологія подій та законодавчих актів в процесі формування ринку кредитування в Україні

Рік	Подія / Законодавчий Акт	Ключові положення та вплив
1991	Прийняття Постанови Верховної Ради України «Про банки і банківську діяльність»	Початок формування правової основи банківської системи. Встановлення основних принципів діяльності банків в Україні.
1993	Закон України «Про Національний банк України»	Визначення ролі та повноважень НБУ у регулюванні банківської діяльності та кредитної політики.
2003	Прийняття Цивільного кодексу України	Регламентация кредитних відносин, визначення основних положень кредитних договорів, прав та обов'язків сторін.
2008-2009	Фінансова криза і перегляд законодавства	Вдосконалення механізмів управління кредитними ризиками, посилення контролю над банківською діяльністю.
2014	Реформи у відповідь на економічну кризу та воєнні дії	Підвищення вимог до банківського капіталу, посилення ролі НБУ, впровадження стандартів управління ризиками.
2016	Закон України «Про споживче кредитування»	Захист прав споживачів, підвищення прозорості кредитування, запровадження чітких правил укладання кредитних договорів.
2018	Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відновлення кредитування»	Спрощення стягнення заборгованості, покращення управління непрацюючими кредитами (NPL).
2020	Програма «5-7-9%» для підтримки бізнесу	Державна підтримка кредитування малого та середнього бізнесу шляхом компенсації відсоткових ставок.
2022	Розвиток цифрових технологій у кредитуванні	Впровадження онлайн-кредитування, ухвалення законодавства для регулювання діяльності фінтех-компаній та захисту даних.

давства та підвищення вимог до кредитних процедур. Було посилено контроль за діяльністю банків, удосконалено механізми рефінансування, а також запроваджено антикризові заходи, спрямовані на стабілізацію фінансової системи [5, с. 91].

Згодом, у 2014 році, події на сході України та анексія Криму створили нові виклики для фінансового сектору. В умовах воєнних дій та економічної нестабільності Україна впроваджувала реформи, спрямовані на підвищення стійкості банківської системи.

У цей період зростає роль Національного банку України як регулятора, який продовжував впроваджувати нові стандарти управління кредитними ризиками, підвищував вимоги до банківського капіталу та посилював нагляд за фінансовими установами. Починаючи з 2015 року в рамках співпраці з МВФ та іншими міжнародними партнерами Україна розпочала реформування банківського сектору [6, с. 10]. Цей процес включав консолідацію банків, очищення системи від неплатоспроможних установ, а також запровадження нових механізмів кредитування, спрямованих на розвиток економіки.

Важливим аспектом сучасного правового регулювання є запровадження цифрових технологій у сфері банківських послуг та розвиток онлайн-кредитування, що потребує оновлення законодавчої бази та адаптації до нових викликів цифрової епохи.

Сьогодні правове регулювання банківського кредитування в Україні враховує як внутрішні потреби економіки, так і вимоги міжнародних стандартів. Одним із ключових елементів цього процесу є адаптація українського законодавства до норм Європейського Союзу в рамках інтеграції та імплементації угоди про асоціацію. Це зумовило прийняття низки важливих нормативних актів, які сприяють посиленню контролю над кредитними ризиками, прозорості діяльності банків та захисту прав споживачів фінансових послуг.

Одним із прикладів такого розвитку є Закон України «Про споживче кредитування», прийнятий у 2016 році. Цей закон став важливим кроком на шляху до впровадження та підвищення прозорості у сфері фінансових послуг, особливо у відносинах між банками та споживачами кре-

дитних послуг. Основна мета цього закону полягала у створенні чіткої правової бази, яка б регулювала процес надання споживчих кредитів, забезпечуючи при цьому захист прав позичальників та мінімізуючи ризики для них. Важливою особливістю закону є те, що він визначає чіткі вимоги до інформації, яку банк чи інша фінансова установа повинна надати позичальникові ще до укладення договору. Це включає розкриття реальних відсоткових ставок, додаткових комісій, штрафів та інших витрат, які можуть бути пов'язані з отриманням кредиту. Такий підхід дозволяє споживачеві оцінити реальну вартість кредиту та прийняти зважене рішення, що значно знижує ризик потрапляння у боргову пастку. Окрім того, закон передбачає обов'язковість надання повної інформації про умови кредитування у стандартизованій формі, що уніфікує та спрощує процес порівняння кредитних пропозицій від різних установ. Це сприяє зростанню конкуренції на ринку кредитних послуг та стимулює фінансові установи пропонувати більш вигідні та прозорі умови для споживачів.

Згідно із законом, договір про споживчий кредит повинен містити детальний опис усіх умов, зокрема графік платежів, розміри комісій, методи погашення боргу та можливі наслідки невиконання зобов'язань. Важливо, що закон зобов'язує кредиторів враховувати фінансові можливості позичальника у разі надання кредиту, що мінімізує ризик кредитування неплатоспроможних осіб. Додатково закон захищає права позичальників у випадках дострокового погашення кредиту, встановлюючи правила щодо розрахунку залишкової суми боргу та можливих компенсацій. Передбачено механізми вирішення спорів, які можуть виникати між сторонами договору, що включає можливість звернення до суду або альтернативні способи врегулювання конфліктів. Ухвалення цього закону стало важливим кроком у розвитку правового регулювання споживчого кредитування в Україні, адже він забезпечує баланс інтересів між банками та споживачами, сприяє підвищенню фінансової грамотності населення та зміцнює довіру до фінансових установ. Це є особливо важливим в умовах економічної нестабільності, коли доступ до кре-

дитних ресурсів є критично важливим для підтримки фінансової стійкості населення та розвитку підприємництва.

Ще один показовий приклад – реформи у сфері управління непрацюючими кредитами (NPL). Внаслідок фінансової кризи та збройного конфлікту на сході України банківський сектор стикнувся з проблемою значного накопичення проблемних активів, що негативно впливало на стабільність фінансової системи. Велика кількість непрацюючих кредитів створювала ризики для банків, оскільки обмежувала їхню здатність видавати нові кредити та знижувала ліквідність. Для вирішення цього питання необхідні були комплексні та глибокі реформи, спрямовані на удосконалення механізмів управління проблемними активами та відновлення кредитування.

У 2018 році був ухвалений Закон «Про відновлення кредитування», який став ключовим інструментом у вирішенні проблеми NPL. Однією з основних новацій закону стало спрощення процедури стягнення заборгованості. До цього часу банки стикалися з численними труднощами у процесі повернення непрацюючих кредитів через складні юридичні процедури та недостатній захист прав кредиторів [7, с. 13]. Закон покращив цей аспект, встановивши більш ефективні та чіткі механізми роботи з боржниками, що дозволило банкам швидше вирішувати питання повернення проблемних активів.

Також документ забезпечив посилений захист прав кредиторів, що є важливим стимулом для відновлення активного кредитування. Окрім того, новий підхід до управління непрацюючими кредитами сприяв зниженню ризиків у банківській системі, адже банки отримали можливість більш ефективно управляти своїми активами. Це сприяло підвищенню ліквідності фінансових установ, що є важливим фактором для стабільності та розвитку банківського сектору.

Водночас реформи у сфері NPL мали позитивний вплив на інвестиційний клімат у країні. Зниження рівня проблемних активів та поліпшення умов кредитування створили сприятливі умови для залучення іноземних інвесторів, які розглядають Україну як потенційний ринок для розвитку бізнесу. Успішне управління

проблемними кредитами не лише дозволяє стабілізувати банківський сектор, але й сприяє відновленню довіри до фінансової системи загалом. У підсумку реформи у сфері управління непрацюючими кредитами стали важливим кроком на шляху до фінансової стабільності країни та заклали основу для подальшого розвитку банківського сектору в Україні.

Іншим прикладом є зростаюча роль цифрових технологій у банківському кредитуванні. У 2022 році Україна зробила значний крок уперед у розвитку фінансових технологій, коли банки почали активно впроваджувати платформи дистанційного кредитування. Це дало можливість клієнтам отримувати кредити онлайн без необхідності відвідувати банківські відділення, що є важливим фактором у сучасних умовах, коли швидкість і зручність стають пріоритетами для споживачів фінансових послуг. Розвиток цифрового кредитування став можливим завдяки ухваленню низки законодавчих актів, які забезпечили регулювання діяльності фінтех-компаній і надали належний рівень захисту даних користувачів [8, с. 15]. Ці зміни створили сприятливі умови для розвитку інноваційних фінансових продуктів, що, своєю чергою, дозволило банкам пропонувати нові рішення на ринку кредитування.

Важливим аспектом цифрового кредитування є використання банками автоматизованих систем для аналізу кредитоспроможності клієнтів. Завдяки великим даним і сучасним алгоритмам банки можуть швидко обробляти інформацію про потенційних позичальників, оцінювати їхні фінансові можливості та приймати рішення. Такі системи дозволяють знизити ризики, пов'язані з наданням кредитів, оскільки аналіз даних відбувається більш точно та об'єктивно, що підвищує якість оцінки клієнтів.

Запровадження цифрових технологій також сприяє підвищенню конкуренції на ринку кредитних послуг, оскільки фінансові установи змушені адаптувати свої пропозиції до нових умов і вимог споживачів. Відтепер клієнти можуть вибирати з-поміж широкого спектру цифрових продуктів, що забезпечує їм більшу свободу у виборі кредитних послуг і дозволяє отримувати більш вигідні умови. Цифрові

платформи пропонують клієнтам зручний доступ до інформації про кредитні пропозиції, умови договорів і можливі ризики, що підвищує рівень прозорості та довіри до фінансових послуг.

Одним із ключових результатів розвитку цифрових технологій у банківському секторі є розширення доступу до кредитування для населення, яке раніше мало обмежені можливості отримати кредит через територіальну віддаленість або інші перешкоди. Тепер навіть у віддалених регіонах люди можуть скористатися сучасними фінансовими послугами, що сприяє зростанню економічної активності та підтримці малого бізнесу. Розвиток цифрового кредитування також допомагає боротися з бюрократією та спрощує процедури, що знижує витрати як для банків, так і для клієнтів.

Головними учасниками сучасного споживчого кредитування є банки – кредитори та фізичні особи – позичальники. Між банком і фізичною особою може існувати специфічний посередник – торговельна організація, яка фактично і надає споживчий кредит, а банк лише забезпечує фінансовий бік господарської угоди. Об'єктом споживчого кредиту є витрати, пов'язані із задоволенням потреб населення (домашніх господарств).

У результаті реалізації соціального характеру споживчого кредитування в Україні дедалі більше благ сучасної цивілізації стають доступними для більшості

домашніх господарств. Економічне значення споживчого кредиту проявляється в його сприятливому впливі на відтворювальний процес у країні.

У роботі досліджено розвиток правового регулювання банківського кредитування в Україні за часів незалежності. Проаналізовано основні етапи еволюції нормативно-правової бази, що формувала кредитний ринок, зокрема від фрагментарного законодавства 1990-х років до сучасних стандартів управління кредитними ризиками, захисту прав споживачів і впровадження цифрових технологій. Особливу увагу приділено реформам, спричиненим економічними кризами та воєнними діями, що призвели до посилення регуляторних функцій Національного банку України та адаптації законодавства до міжнародних стандартів. Відображено роль цифровізації банківських послуг, яка сприяє розширенню доступу до кредитування та спрощенню процедур, зокрема, в умовах віддалених регіонів. Окремо розглянуто розвиток споживчого кредитування, яке набуло особливої актуальності з огляду на його вплив на економічний розвиток і підвищення доступності фінансових ресурсів для населення. У роботі підкреслено важливість прозорого і стабільного правового регулювання, що сприяє довірі до банківської системи та забезпечує ефективне функціонування фінансового сектору України в умовах постійних викликів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Про Національний банк України : Закон України від 20 травня 1999 р. № 679. XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 29. Ст. 238.
2. Банківський нагляд : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / В.І. Грушко, С.М. Лаптев, О.С. Любунь, К.Є. Раєвський. Київ : Центр навч. л-ри, 2004. 264 с.
3. Банківський нагляд : навч. посіб. / В.І. Міщенко, А.П. Яценюк, В.В. Коваленко, О.Г. Коренева. Київ : Знання, 2004. 406 с.
4. Хаб'юк О. Банківське регулювання та нагляд через призму рекомендацій Базельського комітету : монографія. Івано-Франківськ : ОІППО; Снятин: ПрутПринт, 2008. 260 с.
5. Златіна Н. Діяльність міжнародних організацій у сфері банківського нагляду та їх вплив на правове регулювання банківського нагляду в Україні та інших країнах Європи. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Юридичні науки»*. 2011. Вип. 86. С. 90–93.
6. Златіна Н. Е. Правове регулювання банківської системи та банківського нагляду в Україні та в зарубіжних країнах : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2011. 20 с.
7. Ленський С. В. Цивільно-правове регулювання комерційного кредитування в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Харків, 2013. 20 с.
8. Ленський С. В. Цивільно-правове регулювання комерційного кредитування в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2019. 20 с.